

ПАЗАРНИТЕ ПРИНЦИПИ И ПОДХОДИ ПРИ ОПАЗВАНЕ НА ОКОЛНАТА СРЕДА В БЪЛГАРИЯ ПО ПЪТЯ КЪМ ЕВРОИНТЕГРАЦИЯТА

доц. д-р инж. Здравко Гъргаров, Югозападен университет
"Неофит Рилски" - Благоевград

д-р. инж. Ботьо Захаринов, Нов български университет - София

Икономическият растеж стана визитната картичка на 20-я век. Мащабите на човешката дейност достигнаха невиджани в предишните векове величини. Икономическите успехи, особено в Западна Европа, подобриха благосъстоянието на милиони хора, като им позволиха да живеят много по-добре и да се наслаждават на комфорт, който в края на 19-ти век е бил немислим. Всичко това даде възможност да се увеличи продължителността на живота в света от средно 35 години през 1900 г. до 66 г. в наши дни. Това естествено даде отражение върху броя на населението. От своята поява до 1900 г. човечеството достига около 1,6 млрд. Души, а през 1930 г. възлиза вече на 2 млрд. Третият милиард е постигнат през 1960 г., четвъртият - през 1977 г., а петият - през 1989 г. Днес населението на Земята нахвърля 6 млрд. И според някои прогнози през новото столетие се очаква да се увеличи с още 4 - 4,5 млрд.

Прогнозите за безпроблемен демографски прираст вече се подлагат на съмнение от по-голяма част от специалистите, но вярата в безкрайния икономически растеж остава силна. Причината за това е преди всичко в огромните постижения на икономиката в най-развитите страни и особено тези в Западна Европа. През 20-ти век годишната продукция на световната икономика се увеличи 17 пъти, а доходите на човек от населението нараснаха над 4 пъти - от 1500 на 6000 долара. В същото време разликата между бедни и богати непрекъснато се увеличава. Докато 20% от човечеството живее по-добре от кралете в миналото, други 20% са на ръба на оцеляването и всеки ден се борят за своя живот. Подобни явления се наблюдават и в Европа - относително най-развитата част на света. Диференциацията между отделни страни доведе до безпрецедентни различия в доходите между хората.

Западноевропейският модел на икономическо развитие, наложил се през последните два века, осигури изключително разнообразие на хранителни продукти, безпрецедентно ниво на материално потребление и физическа мобилност, които преди са били немислими. И това е нагледен пример за възможностите на пазарните механизми. Като система за разпределение на ресурсите, на работната сила, на финансовите средства и на други дейности пазарната икономика в своя класически вид доказа своите способности. Но не трябва да се премълчава и другата истина, че тя се оказва отчасти сляпа за някои неща. Тя детайлно установява и проследява стойностите на най-важните стоки за обществото, но в сложните си пресмятания често напълно игнорира

стойността на други - питейна вода, чист въздух, природна красота, богатство на биологично разнообразие и т.н. По тази причина злоупотребата с околната среда набира инерция, която трудно се обръща в обратна посока, особено когато преобладаващите икономически интереси са насочени срещу природата. И ако западноевропейският икономически модел в процеса на евроинтеграцията обхваща целия континент, последствията от това могат да бъдат катастрофални. Еколозите отдавна тръбят, че съществуващата икономическа система е неустойчива, но малцина са икономистите, които обръщат внимание на това. Признаването, че природните системи имат определени граници за експлоатация, често се разглежда като призив за отказ от растеж. Естествено това не може да бъде модел за развитие на България и повечето от останалите източноевропейски страни, които са поели пътя към евроинтеграцията и са насочили своите усилия за постигане на западноевропейските стандарти. Проблемът е в това, икономическото развитие на България да бъде съобразено с новите принципи за икономическа устойчивост.

Бурният прогрес в областта на технологиите даде отражение върху някои представи и концепции, според които обществото няма да бъде зависимо от природната среда. Смята се, че западната икономика на основата на информационните технологии, ще е способна да се развива все така успешно независимо от състоянието на екосистемата на Земята. Подобни представи са в разрез с хилядолетната зависимост на човека от природната среда и голямата му уязвимост. Те се градят на икономически показатели и до голяма степен игнорират екологичните индикатори, измерващи физичната и биологичната деградация на планетата. Тази представа е опасна особено за страните в преход, каквато е и България, тъй като може да повлияе върху насоките за реструктуриране на икономиката.

Един от естествените недостатъци на пазарната икономика, който се проявява с пълна сила и у нас е, че цените, които се използват като регулатор на потреблението, рядко отразяват всеобхватно всички разходи, в това число и екологичните щети. В резултат на това те не сигнализират, че обществените разходи за покриване на щетите от замърсяването и изтощаването на природата, могат да надхвърлят по значимост ползите. За да бъде заставена пазарната система да отразява, а не да замъглява екологичните реалности, обществото трябва да приложи в действие принципа, че трябва да се плаща пълната стойност на вредата, която всеки със своите действия причинява на останалите. Като се повиши цената на унищожаването и експлоатирането на околната среда, ще се осигури мощен стимул за бизнеса да работи по начин, който е по-благоприятен за природата. А бизнесмените, след като прехвърлят върху потребителите по-високите разходи, отразяващи истинската стойност на щетите нанесени на околната среда, потребителите ще бъдат принудени да изразходват парите си за по-малко вредни продукти и услуги и да ги консумират в по-разумни количества. В края на краищата системата от икономи-

чески и административни механизми ще стимулира по-чистите и по-ефективните, от гледна точка на ресурсите и околната среда, технологии и модели на поведение. В момента много от таксите за експлоатиране на околната среда както в Западна Европа, така и в България са много ниски, за да отразяват пълната цена на нейното унищожаване. Интегриращото се общество трябва да реши от какви видове икономическа дейност има най-малка нужда и на първо място тях да обложи с реални данъци.

Изчерпването на природните ресурси, както и замърсяването, имат освен всичко друго и скрита стойност, която не се отчита. Тя произтича от факта, че лишават бъдещите поколения от възможността да ползват ограничените невъзобновяеми природни ресурси. Защото, ако бъдещите поколения можеха днес да наддават на пазара за ресурсите, те биха увеличили цената им, за да се ограничат мащабите на тяхното използване и да останат достатъчно природни ресурси и за тях. Тъй като това не може да стане, цените остават необяснимо ниски, което допълнително стимулира тяхното потребление, сякаш няма да има утре. Например, ако се вземе предвид скритата стойност на нефта, това би увеличило многократно повече цената на автомобила.

Проблемите на икономическото развитие и опазването на околната среда в България са неделимо свързани един с друг, а качеството на живота на сегашните и бъдещите поколения зависи от това как ще се решават тези проблеми, без да се нанасят непоправими загуби на околната среда.

Изхождайки от икономическата криза, в която се намира страната и стремежът ѝ за пълноправно членство в Европейския съюз, естествено е да се предполага, че икономическата реформа не е и не може да бъде мотивирана единствено от екологични съображения. Въпреки това екологичните критерии не могат да бъдат пренебрегвани и затова макроикономическата стабилизация, ценовата реформа, приватизацията, промишленото реструктуриране и либерализацията на търговията трябва да водят към ограничаване замърсяването на околната среда, в съответствие с екологичните норми на Европейския съюз.

Устойчивото и екологосъобразно развитие изисква удовлетворяване на потребностите на населението, но не на всяка цена. Разумното и съзнателно изменение на условията на живот в страната поставя въпроса за създаване на по-обмислени принципи на потребление. Тъй като разточителното потребление на бедните природни ресурси в България, изтощаването и опустошаването на почвите вместо да увеличи тяхното плодородие, ще доведе до пълната им деградация и ще постави под заплаха бъдещето на нацията. Бедността и влошаването на качествата на природните ресурси в повечето случаи вървят ръка за ръка. Световната практика е дала много примери как редица страни с изостанала икономика удовлетворяват своите жизнени потребности за сметка на прекомерна експлоатация на природните ресурси.

Постигането на екологосъобразно развитие в условията на преход не се изчерпва само с борбата със замърсяването и разработването на много-

числени екологични нормативи. Отчитайки, че състоянието на околната среда в действителност зависи от обикновения потребител, гражданин, предприемач, селскостопански труженик, е необходимо да се търсят не само законодателни и административни, но и икономически механизми и подходи за консолидиране на усилията на интересите на всички в една посока - към екологична безопасност.

Световната комисия по опазване на околната среда към ООН констатира, че икономическият ръст днес се ограничава както от несъвършенството на технологиите, така и от социалното устройство. Свободният пазар и евроинтеграцията ще оказват силно въздействие върху процеса на създаването на възможности за България. Проблеми възникват и с мисленето на преобладаващата част от днешните политици. Пред тях едва ли грижата за бъдещите поколения е актуална задача. За много от тях е важно да манипулират днешния избирател, а не да проявяват грижа за тези, които все още не са се родили и не гласуват. В същата степен и по същата логика много е трудно да се убеждават производителите, реализиращи стоки и услуги днес, да се отказват от традиционни способности на производство в името на опазване на околната среда за бъдещите поколения, които не пазаруват днес. Но най-голямата трудност е в това, че хората, достигнали върховете в бизнеса и политиката, в личен план са напълно удовлетворени от сегашното състояние на нещата. Поради тази причина опазването на околната среда често се декларира като първостепенна задача, но в реалния живот по-далече от думите не се отива. Много от тези, които притежават достатъчно власт, за да се осъществяват необходимите реформи, най-малко са заинтересовани от промяна в положението, което им е дало тези пълномощия. И въпреки всичко пазарните отношения, които все по-силно навлизат в социално-икономическата система на България, по подобие на Западна Европа се очаква да бъдат основния двигател за промяна в положителна насока. Тъй като бизнесът никога не мисли само за днешния ден и обективно ще търси пътища за своя просперитет и в утрешния ден. Тук заслужава да се цитира една мисъл на Ернст фон Вайцзехер, че "бюрократичният социализъм рухна, защото не позволяваше на цените да казват икономическата истина. Пазарната икономика може да погуби околната среда и себе си, ако не позволи на цените да казват екологичната истина".

Използването на икономическия подход за опазване на околната среда и устойчиво развитие, разбиране, което все повече се налага в развитите западноевропейски страни, изисква активното използване и в България на възможностите, които предоставят пазарните механизми. Ако цените на ресурсите са установени обективно, конкурентната борба ще застави производителите да икономисват ресурси. Ако замърсяването на околната среда се откъсва от предприемачите с ресурсите, „загубени“ за производството, то стремежът да се намали себестойността, ще застави производителите да намалят вредните отпадъци, особено ако това бъде свързано с разходи за ликвидирани екологичните последиствия или плащане на глоби.

Конкуренцията е присъща на свободния пазар и е основен фактор и в България за внедряване на нови технологии. Те са необходими за по-рационалното използване на ресурсите и в борбата срещу замърсяването на околната среда. Възниква въпросът, защо досега в страните с развита пазарна икономика промишленото производство в основната си част се характеризира с нерационално използване на суровините и висока степен на замърсяване на околната среда? Отговорът е в това, че пазарът не отразяваше и продължава да не отразява в необходимата степен разходите за екологичната деградация. Той не е способен да интегрира екологичните разходи в екологични решения нито на предприемаческо, нито на правителствено ниво. Подобни разходи се разглеждат като “странични” и се включват в разчетите при формиране на себестойността само в случай, че съществуват екологични нормативи, много от които са недостатъчно обосновани и не така задължителни за изпълнения от производители и потребители.

Например, емисиите на ТЕЦ са вредни за човешкото здраве, разрушават здания, унищожават горите и окисляват езерата, но всичко това се трансформира в екологични разходи за цялото общество, а не за конкретното предприятие. Затова пазарната система и у нас, по подобие на повечето западноевропейски страни, следва да се развива така, че да позволява включването на екологичните разходи в себестойността на произвежданата продукция. Тъй като, ако в цените на суровините и продукцията не бъдат включени екологичните разходи и ако не бъде установена цена за използвания въздух, вода и поземлени ресурси, които сега са безплатни приемници на отпадъците, то ресурсите и по-нататък ще се използват нерационално и степента на замърсяване на околната среда ще нараства.

На този етап редица производства в България трудно осигуряват своята самоиздръжка, а да не говорим за стойността на екологичните поражения, които те нанасят. Държавата ги субсидира, с което косвено стимулира разрушаването на околната среда. И това не е недостатък на пазарния механизъм, а недостатък на провежданата икономическа политика.

Въвеждането на приетия в евроръюза принцип „замърсителят плаща“ изисква отговорните за замърсяването на околната среда у нас да бъдат задължавани напълно да компенсират екологичните щети, причинени в процеса на производството на стоки и услуги. Обаче, неговата реализация засега се осъществява не навсякъде и в повечето случаи се явява като нещо извънредно. На практика там, където това става, плаща не само „замърсителят“ в лицето на производителя, но частично и потребителят на стоката. И в това е и смисъла на този принцип. Макар и да съществуват различни видове санкции за причинени екологични щети, които преследват различни цели, по-голямата им част непосредствено влияе на повишаването на цената на стоката. Високите цени на такива стоки, произведени при екологично вредни технологии, са пазарен сигнал за потребителя, т.е. да купуват “по-екологични” стоки. Това ще влияе на производителите.

За да бъдат заставени производителите в България да включват в производствените разходи екологичните щети или средствата за ограничаване на размера на тези щети, е целесъобразно използването на три основни механизма: *ръководство и контрол, самоконтрол и икономически механизми*.

Правителството чрез специализираните институции традиционно използва административни методи за опазване на околната среда. Обаче, тази система на *силово регулиране* не винаги е достатъчно ефективна. Съществуващите нормативи не винаги съдействат за бързо реагиране на промените и често не са най-подходящия механизъм за достигане на поставените цели. От друга страна, нормативите налагат строго спазване на някои изисквания, например такива, като използване на въздушни филтри на изхода и други подобни съоръжения. Това не стимулира техническото преоборудване на предприятието, внедряване на иновации и води към технологичен застои. Екологичният контрол е играл и ще играе позитивна роля в развитието на законодателната база на България особено във връзка с хармонизиране на нашето законодателство с това на Европейския съюз. Ръководството и контрола са особено незаменими в тези случаи, когато възниква сериозна заплаха за здравето или безопасността на населението, или когато замърсяването може да приеме заплашително големи мащаби.

Самоконтролът по опазване на околната среда в България на този етап е много слабо развит, но е с перспектива. Няколко са факторите, които определят неговото бъдеще: *първо*, страхът от държавен контрол и тежки санкции; *второ*, необходимостта по закон фирмите да информират съответните институции за възможни екологични последствия; *трето*, натиска на обществеността или общественото мнение; *четвърто*, ефектът на примера на фирми с екологично чисти производства; *пето*, всеобхватността на проблема (производителите също са хора със семейства както всеки друг гражданин и някои от тях осъзнават сериозността за здравето и живота на хората); *шесто*, ролята на средствата за масова информация, които не позволяват екологичните проблеми да остават в сянка.

Преимуществата на самоконтрола са в това, че в повечето случаи той се оказва по-евтин от административните мерки или икономическите механизми. Той не може да отстрани правителството от природозащитната му дейност, но намесата няма да бъде толкова силова и така мащабна и затова ще изисква по-малки финансови разходи.

Икономическите подходи и механизми, които най-добре съответстват на доминиращите в Европа пазарни отношения, изискват:

- *първо*, създаване на система от материални стимули и поощрения за опазване на околната среда;
- *второ*, по-ефективно използване на пазара за достигане на поставените цели в тази област;
- *трето*, търсене и от правителството, и от производителите на най-икономични способи за постигане на тези цели;

- четвърто, преминаване от борба със замърсяването към неговото предотвратяване.

Засега все още няма единна и ясна представа за това, какво влиза в понятието икономически механизъм за опазване на околната среда, но по наше мнение, за практическите цели на екологичната политика могат да бъдат включени следните компоненти, които се използват и в Европейския съюз:

- първо, държавната намеса в пазара чрез данъци и глоби за замърсяването;
- второ, прилагането на ресурсни квоти и лицензи за замърсяване;
- трето, прилагането на система за многократно използване на опаковките;
- четвърто, продажбата на облигации с диференциран лихвен процент за предприятията в зависимост от нивото на природозащитната им дейност;
- пето, преференциалните кредити като поощрение за икономия на ресурси;
- шесто, диференцираните цени (на оловен и безоловен бензин);
- седмо, отмяната на субсидиите и премахване на препятствията, пречещи на пазарната активност.

Използването на много от посочените механизми е достатъчно привлекателно за производителите и затова тяхното внедряване в развитите европейски страни дава позитивни резултати. И въпреки това, основната цел на използването на икономическите подходи и механизми трябва да бъде да застави производителите с помощта на тях да променят своите възгледи за околната среда. Недалновидна е практиката икономическите механизми в сферата на екологията да се използват за увеличаване на бюджетните приходи. Средствата от тях следва да се насочват за финансиране на конкретни екологични програми.

За да работят, икономическите механизми трябва да се прилагат така, че да влияят върху поведението на хората. Това означава, че те трябва да участват в началния стадий на процеса на ценообразуването и производителите да избират, кои производствени процеси са им по-изгодни, а потребителите - кое им е по-изгодно да закупят.

Основен елемент на икономическия механизъм в България трябва да бъде държавен закон, който да задължава производителите да предоставят информация за използваната технология на едно или друго производство, а възможните последици от нея да бъде достойни на обществеността. Това ще даде възможност на потребителите да избират и ще може да влияе върху поведението им.

Природозащитната политика е ефективна, когато оптимално съчетава разпоредителните и контролиращите методи със самоконтрола и икономическите механизми. В България все още ударението се поставя на силовите методи. Причината е в това, че административният подход в повечето случаи е по-удобен, тъй като и производителите, и правителството имат по-голям опит в използването на различните видове ограничения и много по-малък опит в използването на икономическите механизми. А икономическите

механизми имат две съществени предимства. Първо, административните разходи за контрол на емисиите често многократно превишават разходите за контрола чрез икономически механизми. Второ, икономическите механизми спомагат за развитието на прогресивни екологосъобразни технологии. Те принуждават предприемачите да търсят преимущества в конкурентната борба чрез използването на нови технологии. Административните органи в повечето случаи задължават производителите да използват конкретна технология, което спъва техническата иновация.

Пазарните механизми в екологичната политика разкриват и пред производителите, и пред потребителите реалната картина за възможните последствия, създавайки по този начин стимули за осъществяване на природозащитна дейност. Силата на пазарната икономика е в свободата на избора и тя може и трябва да се използва за защита на околната среда, а не срещу нея. Това налага да се търси в кои области в България административният контрол е най-ефективен и по-какъв начин той може да бъде допълнен с икономическите инструменти и възможностите на самоконтрола.

Важен момент в икономическия подход за опазване на околната среда е промяната в системата на унифицирания национален сметкоплан. Брутният вътрешен продукт се използва като основен показател при почти всички анализи. Но той не е подходящ за оценка на прогреса по пътя към устойчиво екологосъобразно развитие. Нещо повече, дейност, насочена към ликвидиране на екологични щети (отстраняване на замърсяване от нефт, тежки метали и др.), колкото и да е парадоксално, се пресмята като увеличаване на БВП. Когато за получаване на дървесина се унищожават безразборно гори, в обема на БВП се включва получената печалба, но не се отчита нарушената продуктивност на гората в бъдеще. Ако правителството би управлявало, изхождайки от принципите на управление на частните предприемачи, то непременно би водило на отчет изтощаването на ценните ресурси, такива като гори, нефт, газ, почви, води и други, а част от доходите, получавани от природните ресурси, би използвало за компенсация на загубите, свързани с намаляване на техните запаси. Прави тези икономисти, които предлагат да се модернизира националният сметкоплан, като от БВП се приспада не само обезценяването на основния капитал, но и следните три показателя : първо, разходите за възстановяване и защита на околната среда; второ, паричният еквивалент на нанесените екологични щети и трето, паричният еквивалент на изтощаването на природните ресурси. В резултат на това ще се получи истинският чист вътрешен продукт. Ясно е, че много трудно могат да се изчислят посочените показатели в паричен еквивалент, което прави засега решаването на този проблем неосъществимо, но националният сметкоплан на България може и трябва да се модернизира в това направление по подобие на някои западноевропейски страни. Ефектът от промяна в тази насока би бил чувствителен.

Преструктурирането на икономиката в България и внедряването на икономическите подходи за опазване на околната среда, ще бъде сложен и

съпроводен с трудности процес. За правилното използване на средствата за околната среда е необходима ясна представа за това как ще се развива икономиката на страната в близките 5-10 години. Много от проблемите са породени главно от слабости в екологичната политика и нейните подходи и механизми, а не толкова от самите икономически преобразувания.

Най-общо промените при реструктуриране на икономиката в процеса на евроинтеграцията могат да повлияят на околната среда по два начина: първо, структурните промени да намаляват натиска върху околната среда в резултат на премахването на субсидиите за енергийните ресурси и определянето на реални цени за тях; второ, след като ръстът в икономиката се възобнови, отново ще се възобнови и натискът върху околната среда.

В близък средносрочен план основните насоки на влияние на реструктурирането на икономиката върху околната среда се очаква да се изразят в следното:

Първо. След възобновяване на ръста на производството, инвестирането в тежката промишленост ще бъде ограничено поради сравнително ниската възвращаемост. Това ще доведе до трайно намаляване на относителния дял на тежката промишленост в националния доход и на нейния относителен дял в замърсяването на околната среда.

Второ. Потреблението на стоки постепенно ще се промени в няколко насоки. По-малък дял от доходите ще се насочва за закупуване на промишлени стоки и по-голям дял за закупуване на готови храни, продукти на хартиената и химическата промишленост и на транспортни средства. Средствата използвани за услуги също рязко ще нарастват. В резултат на тези промени ръстът на промишленото производство ще е значително по-малък от този на икономиката на страната като цяло. В промишления сектор се очаква промяна на екологичния натиск от производства, които замърсяват въздуха, към производства, които изхвърлят отпадни води. Ръстът в потреблението на опаковки и по-големият брой лични превозни средства ще създават нови проблеми за градовете, поради повишеното количество битови отпадъци и замърсители на въздуха.

Трето. С времето реструктурирането и създаването на благоприятен инвестиционен климат в България, особено след влизане ни в Европейския съюз, ще доведе до нови капиталовложения. Поради необходимостта да бъдат спазвани строгите европейски екологични стандарти, конструкторите и производителите на технически съоръжения ще трябва да създават нови технологии и машини, които пораждат по-малко екологични проблеми от тези в миналото. Но несигурността относно отговорността за нанесени щети на околната среда в миналото засега обезкуражава инвеститорите, особено в тежката промишленост.

Четвърто. Вниманието, отделяно в приватизационните програми на проблемите по отговорността за минали замърсявания на околната среда, е недостатъчно. Сериозна страна на проблема е липсата на информация относно

размера и причините за щетите в миналото. На теория, при наличието на информация, въпросът е лесно разрешим - или държавата поема отговорността да се справи с последствията, или това задължение се поема от новите собственици, което се отразява в продажната цена. Но на практика, най-големите проблеми се пораждат от факта, че липсва информация за това, какво е било извършено в миналото. Затова проблемът относно отговорността за щетите нанесени на околната среда задължително трябва да се решава преди приватизацията.

Ползата за околната среда от реструктурирането на икономиката може да бъде голяма. Основният въпрос е дали строгите стандарти по отношение на емисиите трябва да бъдат прилагани за всички предприятия или само за новите предприятия и съоръжения. Опитът е показал, че за повечето замърсители, екологичната полза от въвеждането на стандартите, използвани в Европейския съюз само за нови машини и съоръжения, е малка. Възможните намаления в количествата на емисиите до 2010 година могат да бъдат постигнати, ако старите съоръжения се модернизират, а тези, които не могат да спазват емисионните стандарти - се бракуват. Разходите за това частично могат да бъдат възстановени от по-високата производителност на новите машини, но въпреки това финансовите трудности ще са значителни. Компромисно решение може да бъде да се модернизират или ликвидират само най-старите предприятия в „горещите точки“.

Стандартите за емисии на замърсители са само един от възможните инструменти на екологичната политика. Постепенното въвеждане на по-строгите европейски екологични ограничения се налага да бъде внимателно обмисляно. Някои стари и замърсяващи предприятия ще продължат да функционират понеже социалните щети от тяхното затваряне могат да бъдат прекалено големи. Но дори и в такива случаи е възможно те да подобрят екологичните си характеристики, без да се правят съществени инвестиции. Голям ефект дава по-доброто стопанисване, изразяващо се в по-добра поддръжка на съоръженията и по-добър контрол върху техническата експлоатация.

Приложимостта на отделни комбинации от различни подходи за решаване на екологичните проблеми и икономическите последствия от тях, свързани с евроинтеграцията, налагат следните общи изводи:

Първо. Ограничителният подход на този етап е пригоден за силно замърсяващите вещества като тежките метали и най-токсичните химикали. Разходите и трудностите при мониторинга на тези замърсители са големи, а цената на евентуалните грешки е неприемлива, докато възможните методи за контролиране не са много. Решението може да се търси чрез задължаване на предприятията да въвеждат определени пречиствателни съоръжения в технологичните процеси или да осигуряват пречистване след като са налице замърсители.

Второ. Емисионни стандарти или ограничения да се използват, за да принуждават производителите да внедряват екологични технологии. Когато

постоянният мониторинг е невъзможен или прекалено скъп, в практиката могат да се прилагат произволни проверки на място или по схема за периодичен контрол, с цел да се следи спазването на стандартите.

Трето. Глобите за замърсяване могат да се прилагат за регулиране на емисиите от средните до големите замърсители, тъй като разходите за контрол няма да са много по-високи. В миналото глобите са били прекалено ниски, за да имат съществено влияние върху поведението на предприятията.

Четвърто. Предимството на продаваемите разрешителни за изхвърляне на замърсители пред глобите за замърсяване, е в по-голямата точност при определяне на общото количество изхвърляни замърсители. Те могат да са реална алтернатива само, ако броят на замърсителите е достатъчно голям, за да позволи голямо количество продажби без определен източник да влияе прекалено силно на пазара. Досега продаваемите разрешителни са били използвани предимно в САЩ.

Пето. Основните проблеми при въвеждането на пазарния подход се пораждат от последствията при разпределението на различните глоби и алтернативния финансов натиск над предприятията и разпределянето на разрешителните. Могат да се въведат и механизми за временно облекчаване на последиците от новите контролни системи за съществуващите източници. Например, глобите за замърсяване могат да бъдат повишавани постепенно или по-голямата част от разрешителните да се дават на съществуващите замърсители. Поради високите разходи за спазване на строгите екологични изисквания в Западна Европа се извършва преход към по-широко използване на пазарните стимули. Основа за решаване на главните екологични проблеми в тези страни са продаваемите разрешителни, таксите за отпадни води и екологичният данък.

Шесто. Значителен успех за намаляване на различните видове твърди отпадъци имат системите от такси и връщането на депозити. Този подход е ефективен при контрола на опасните отпадъци и поощряване на правилната обработка на изхвърляните замърсители.

Седмо. Връзката между икономическите и административните механизми трябва внимателно и постоянно да се следи. Когато емисионните стандарти не са свързани с глобите за замърсяване нито по начина на функциониране, нито с диференцирането във финансовите тежести, свързано с намаляване на емисиите на отделните видове замърсители, предприятията считат, че са санкционирани несправедливо.

В предприєдинителния етап, в който се намира България, са възможни различни варианти, които да водят към решаване на проблемите. Няма идеални схеми, но по опита на водещите европейски страни в това отношение, могат да се разработят и използват една или комбинация от следните схеми:

Първо. Въвеждане на относително малка такса за емисиите под нивото определено в разрешителното, но заплащане на пълна такса за всички емисии

над това ниво. Така се създава силен стимул за намаляване на емисиите до допустимото ниво.

Второ. Прилагане на еднаква глоба за замърсяване за всички емисии, като тя постепенно се повишава, докато отрази приблизително изчислените щети, нанасяни от тези замърсители. Този подход създава по-малък стимул за намаляване на емисиите веднага, но може да се окаже подходящ, ако разрешителните за замърсяване са неясни или, ако такива не са издадени за много източници.

Трето. Въвеждане пълния размер на такси за замърсяване още от самото начало, но с прилагане на „банкова“ схема, при която предприятията могат да отлагат заплащането на тези глоби в замяна на намаления на емисиите или срещу заплащане на още по-големи такси в бъдеще. Обаче, трябва да има ограничения относно размерите на този „заем“, а срока за заплащане на отложените суми трябва да е сравнително малък - не повече от 4-5 години. Тази схема може да се прилага, когато целта не е в близко бъдеще да се доведат до фалит големите промишлени замърсители, които не могат да си платят екологичните глоби. Тази схема може да има ефект само, ако екологичната политика даде на предприятията ясно да разберат, че ако не си изплатят „заемите“, то те ще бъдат ликвидирани. А за да не могат новите собственици да извършат заплащането чрез разпродажба на имуществото, трябва да се поставят под запор собствеността и другите активи на приватизираното предприятие.

Системата от екологични подходи не може да бъде ефективна, ако изпълнителната власт реши, че нейна първостепенна задача е единствено запазването на производствата и работните места. Тогава всяка екологична политика, която е в разрез с тези цели, ще бъде отхвърляна по един или друг начин. Приемането на екологична политика, която няма да бъде прилагана, само подкопава доверието в институциите, свързани с опазване на околната среда. В този смисъл, схемите създавани през преходния период трябва да отразяват европейските екологични ценности и желание да се действа въпреки трудностите, за да се постигат набелязаните цели.